

L.M. Spivak. The Age Dynamics of the Young Person's National Self-reflection. This paper analyzes the main features of the current state of the problem of national self-consciousness of personality of youth age and identified the most promising directions of its further development. It is proved that the condition of significant structural study of the outlined problem is a study of the psychological mechanism of youth's national self-consciousness development as a national self-reflection. The questionnaire for the study of youth's national self-reflection is proposed and proved. New experimental and empirical materials are presented that reveal the age dynamics of young person's national self-reflection.

Most youths of 17-22 years include high and medium levels of the indicator of national self-reflection on native language, residence in the nation and respect for national traditions, confirming the importance of these parameters for young persons. A significant number of respondents identified medium and low levels of indicators of national self-reflection on the hierarchy national self-identifications the hierarchy identifications the nation, factors of national identity and national identity conditions, that they are insignificant. The age dynamics of young person's national self-reflection under these parameters are different.

Key words: person's national self-consciousness, national self-reflection, national self-identification, language, national tradition, territory of residence, nation, youth age.

Отримано: 17.01.2014 р.

УДК 159.923.2:130.122

С.О. Ставицька

Соціально-психологічні особливості реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствавлення як компонентів розвитку самосвідомості в юнацькому віці

С.О. Ставицька. Соціально-психологічні особливості реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствавлення як компонентів розвитку самосвідомості в юнацькому віці. Особливості та рівні розвитку самосвідомості в юнацькому віці визначаються внутрішніми характеристиками особистості, зокрема такими як потреба в саморозвитку, усвідомлення спрямованості на саморозвиток, самооцінка якостей, що сприяють саморозвитку, та готовність до саморозвитку. Здійснено

кореляційний аналіз між показниками «*рефлексії на саморозвиток*» та «*самоствалення*» вказує на взаємозв'язок між оцінкою можливості «*професійної самореалізації*» та «*самоінтересом*»; а також між «*самооцінкою якостей, що сприяють саморозвитку*» та «*очікуваним позитивним ставленням від інших*». Такі взаємозв'язки показників вказують на те, що «*професійна реалізація*» та «*самоінтерес*», хоч і є складовими «*рефлексії на саморозвиток та самоствалення*», проте не єдиними й часто не основними для юнаків. Більш значущим є зв'язок між «*оцінкою власних індивідуально-особистісних якостей, що сприяють саморозвитку*» та «*орієнтацією на відповідне позитивне ставлення інших людей*». Саме на врахування таких соціально-психологічних особливостей реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствалення в юнацькому віці має бути спрямована розвивально-корекційна робота з підвищення показників названих складових самосвідомості юнаків і дівчат.

Ключові слова: потреба в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей, самоствалення, юнацький вік.

С. А. Ставицкая. Социально-психологические особенности реализации потребности в саморазвитии, самооценки жизненных целей и самоотношения как компонентов развития самосознания в юношеском возрасте. Особенности и уровни развития самосознания в юношеском возрасте определяются внутренними характеристиками личности, в частности такими как потребность в саморазвитии, осознание направленности на саморазвитие, самооценка качеств, способствующих саморазвитию, и готовность к саморазвитию. Проведённый корреляционный анализ между показателями «*рефлексии на саморазвитие*» и показателями «*самоотношения*» указывает на взаимосвязь между оценкой возможности «*профессиональной самореализации*» и «*самоинтересом*», а также между «*самооценкой качеств, способствующих саморазвитию*» и «*ожидаемым положительным отношением других*». Такие взаимосвязи показателей указывают на то, что «*профессиональная реализация*» и «*самоинтерес*» хотя и являются составляющими «*рефлексии на саморазвитие*» и «*самоотношения*», однако не единственными и часто не основными для юношей. Более значимой является связь между «*оценкой собственных индивидуально-личностных качеств, способствующих саморазвитию*» и «*ориентацией на соответствующее положительное отношение других людей*». Именно на учёт таких социально-психологических особенностей реализации потребности в саморазвитии, самооценки жизненных целей и самоотношения в юношеском возрасте должна быть направлена развивающе-коррекционная работа по повышению показателей названных составляющих самосознания юношей и девушек.

Ключевые слова: потребность в саморазвитии, самооценка жизненных целей, самоотношение, юношеский возраст.

Постановка проблеми. В дискусіях останніх десятиліть чітко виявляється багатоплановий підхід до проблем становлення і розвитку свідомості й самосвідомості особистості як суб'єкта

психічної діяльності. Самосвідомість – є певним рівнем розвитку свідомості, що виявляється в єдності знань і ставлення людини до себе; різними рівнями пізнання та усвідомлення людиною розмаїття проявів власного «Я», які суттєво визначають ставлення особистості до світу, до себе та різні прояви самоствавлення. Особливості та рівні розвитку самосвідомості в юнацькому віці визначаються також внутрішніми характеристиками особистості, зокрема такими як потреба в саморозвитку, усвідомлення спрямованості на саморозвиток, самооцінка якостей, що сприяють саморозвитку, та готовність до саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему соціально-психологічних особливостей реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствавлення в юнацькому віці розглядали такі дослідники: В. В. Знаков [2], І. С. Кон [4] в контексті самопізнання і саморозуміння; О. В. Камінська [3] і Л. Л. Макарова [6] з точки зору змін у структурі самосвідомості в юнацькому та студентському віці; Ю. А. Миславський [9] в аспекті саморегуляції й активності особистості юнацького віку; С. Р. Пантілеєв [12] та В. В. Столін [11] досліджували різні прояви самоствавлення особистості та ін.

Зокрема О. В. Камінська [3] розглядала розвиток самоствавлення в юнацькому віці як компоненту самосвідомості в процесі інтегрування образу самого себе. Дослідниця дійшла висновку, що кожен акт самосвідомості – це взаємодія самопізнання і самоствавлення, яке виникає та формується в процесі самопізнання на різних його рівнях і суттєво впливає на весь процес розвитку самосвідомості, визначаючи його специфіку, спрямованість й індивідуальність.

На думку відомого російського психолога І. С. Кона, морально-духовне «Я» людини, яке вміщує в суб'єктивній формі систему відповідних суспільно значущих пріоритетів, створюється в процесі розвитку її морально-духовної свідомості й самосвідомості. При цьому, свідомість забезпечує розвиток позитивних ставлень до певних моральних норм, тобто особистісних властивостей, а самосвідомість – їх емоційно-ціннісне оцінювання [4, с.332 – 333].

При вивченні особливостей компонентів та динаміки самосвідомості можна застосовувати як загальновідомі методично прості (спостереження, опитування, анкети, тести, проективні методики), так і системні складні, спеціально розроблені методи дослідження [7; 10; 11; 13; 14], що дозволяють по-новому розглянути значущі аспекти самосвідомості. Використання різних методів дослідження різних компонентів самосвідомості дає

можливість накопичити багатий емпіричний матеріал для виконання завдань і підтвердження концептуальних положень дослідження, побачити реальні факти досліджуваного явища.

Одним з таких застосованих нами методів було *систематичне спостереження*, яке посідає значне місце в психологічних дослідженнях. Зокрема, включене спостереження, як відмічає А. Обухов, є принциповим методом для включення дослідника в ситуацію співвідношення різних середовищних впливів, реалій буття особистості [10, с. 216].

С. В. Лур'є відмічає, що з початку 70-80-х ХХ ст. років включене спостереження стало заміщуватися спостерігаючою участю, що передбачає більш глибоке включення в досліджувану систему [5, с.430]. Саме такий варіант включеного спостереження застосовувався нами під час лекційних, семінарських, практичних, лабораторних занять у навчальному процесі. Одним із методів збору і фіксації емпіричного матеріалу нашого дослідження було *опитування*. В. А. Ядов вказував, що «опитування – незмінний прийом отримання інформації про суб'єктивний світ людей, їх схильності, мотиви діяльності, цілі» [14, с.228]. Як варіант опитування, нами використовувалась *бесіда*, яка відображає суб'єктивне бачення людиною явищ, що відбуваються в навколишньому світі, а також її бачення себе у цьому світі. В. С. Мерлін вважав, що в бесіді з найбільшою повнотою виявляється суб'єктивна сторона особистості – самосвідомість і самооцінка властивостей, переживання й емоційне відношення, виражене в них [8].

Серед методів опрацювання й аналізу первинного дослідницького матеріалу ми застосовували *кількісний та якісний аналіз*. У ході аналізу робився акцент на виявленні взаємозв'язку розвитку та особливостей побудови структурних компонентів самосвідомості; системи відношень, в які включається людина залежно від соціального та професійного контексту її розвитку. Для кількісного опрацювання результатів дослідження ми застосували комп'ютерну програму Statistica 6.0 з використанням методів математичної статистики: кореляційного аналізу (коефіцієнт r-Спірмена) та факторний аналіз [1].

Поряд з використанням традиційних методів психологічного дослідження (названих вище) ми застосували методику «Діагностики рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності» (Л.Н. Бережнова) та методику «Рівень самоствавлення в юнацькому віці» (В. В. Столін, С.Р.Пантилеев) [7; 11].

Формування мети та постановка завдань дослідження.
Мета дослідження: визначити соціально-психологічні особли-

вості реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствавлення як компонентів розвитку самосвідомості в юнацькому віці.

Завдання дослідження. Провести емпіричне дослідження та виявити особливості взаємозв'язку між потребою у саморозвитку та показниками компонентів самоствавлення у структурі самосвідомості досліджуваних.

Емпірична база дослідження. В емпіричному дослідженні взяли участь студенти різних спеціальностей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Загальна вибірка склала 180 досліджуваних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для детального вивчення та аналізу цих характеристик нами була застосована системна методика «Діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності» (Л. Бережнова) [7]. Опитувальник включає три окремих тести: «Рефлексія на саморозвиток», «Реалізація потреби в саморозвитку», «Рівень парціальної готовності до саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності».

Методика І. «Рефлексія на саморозвиток» дозволяє визначити рівень прагнення до саморозвитку, самооцінку якостей, які сприяють саморозвитку, оцінку можливості самореалізації в професійній діяльності.

Прагнення до саморозвитку. Дуже високий, високий та дуже низький рівні відсутні. Вище середнього рівень притаманний 3,7% досліджуваних; середній рівень – 31,5%, нижчий середнього – 51,8%, а низький рівень – 13% досліджуваних. Найбільша кількість респондентів (стосовно прагнення до саморозвитку) знаходиться на рівні нижче середнього, тобто, переважна більшість досліджуваних мало спрямована на саморозвиток.

2. Самооцінка якостей, що сприяють саморозвитку. Дуже високий та дуже низький рівень відсутні. Підвищений рівень притаманний 7,3% досліджуваних; нормальний рівень – 40,7%, занижений рівень – 42,6%, низький рівень – 9,3% досліджуваних.

Кількісна самооцінка якостей досліджуваних, що сприяють саморозвитку, за основними показниками, співвідноситься з прагненням до саморозвитку, що підтверджує адекватність отриманих результатів.

3. Оцінка можливості професійної самореалізації. Студенти достатньо високо оцінюють власні можливості професійної самореалізації. Найвищі показники у досліджуваних має необхідний і достатній та перспективний рівні: по 48,15%. Неперспектив-

ний рівень показують 3,7% досліджуваних. Можливі і негідні уваги рівні відсутні.

Отже, ми вважаємо, що такі порівняно високі показники «можливостей професійної самореалізації» пояснюються таким новоутворенням юнацького віку як «професійне самовизначення». Самооцінка наявності якостей, що сприяють саморозвитку, співвідноситься із «загальною спрямованістю у майбутнє» та деяким юнацьким максималізмом. Порівняно низькі показники самого «прагнення до саморозвитку» пояснюються певною інфантильністю, викликаною матеріальною й соціальною залежністю студентів.

Методика II. «Діагностика реалізації потреби в саморозвитку»

1. Реалізація потреби в саморозвитку. Стадія зупинки саморозвитку – 5,6% досліджуваних. Відсутня усталена система саморозвитку – 75,9% досліджуваних. Активна стадія реалізації потреби в саморозвитку – 18,5% досліджуваних.

Отримані кількісні показники свідчать, що у переважній більшості студентів відсутня усталена система саморозвитку, а частина навіть перебуває на стадії зупинки саморозвитку. Саме ця група досліджуваних вимагає системної корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на формування потреби, мотивації та активізації вольових зусиль у напрямку саморозвитку.

Методика III. «Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку»

Нижче наводимо узагальнені показники рівнів парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку в юнацькому віці, відповідно до провідних компонентів.

Аналіз узагальнених результатів дослідження показує, що можливості та готовність до саморозвитку представлені найвищими показниками морально-вольового – 78%, комунікативного та мотиваційного компонента – 74%; далі йдуть з однаковими кількісними показниками когнітивний і гностичний компоненти – 65%, пов'язані з інтелектуальним розвитком респондентів, їх навчальною діяльністю та практичною педагогічно-професійною підготовкою, результати якої пов'язані зі здатністю до самокерівництва. Найнижчий кількісний показник має організаційний компонент – 54%, що вказує на порівняно низьку здатність до організації власної діяльності, зокрема навчальної.

Наступна методика «Рівень самоствавлення в юнацькому віці» (В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв) [11; 12], яку ми використали в дослідженні, стосувалася визначення кількісних показників основних компонентів у структурі самосвідомості особистості, що впливають на рівень самоствавлення респондентів. Базові кількіс-

ні показники рівнів самоствавлення: 40-44 б. занижений рівень (н); 45-54 б. норма (адекватний – а); 55-70 б. завищений рівень (в). Показники нижче 40 і вище 70 балів не інтерпретуються.

Нижче подаємо графічне зображення та аналіз узагальнених показників рівня самоствавлення за базовими шкалами методики. Індивідуальні графічні та табличні показники представлені у додатках. (Див. Дод. М).

Глобальне самоствавлення (шкала S): занижений показник мають 7% досліджуваних; нормативний показник – 2%; завищений показник – 18%. Решта показників не інтерпретуються. **Диференційоване самоствавлення.** Занижений показник: самоповага – 28%, аутосимпатія – 15%, очікуване позитивне ставлення від інших – 26%, самоінтерес – 9%. **Нормативний показник:** самоповага – 7%, аутосимпатія – 13%, очікуване позитивне ставлення від інших – 16%, самоінтерес – 13%. **Завищений показник:** самоповага – 7%, аутосимпатія – 13%, очікуване позитивне ставлення від інших та самоінтерес – 0%. Решта показників не інтерпретуються. **Рівень конкретних дій (готовність до них) у відношенні власного «Я».** Занижений показник: самовпевненість – 9%, ставлення інших – 22%, самоприйняття – 16%, самокерівництво – 18%, самозвинувачення – 37%, самоінтерес – 15%, саморозуміння – 48%. **Нормативний показник:** самовпевненість – 22%, ставлення інших – 18%, самоприйняття – 22%, самокерівництво – 0%, самозвинувачення – 4%, самоінтерес – 4%, саморозуміння – 0%. **Завищений показник:** самовпевненість – 15%, ставлення інших – 2%, самоприйняття – 2%, самокерівництво – 37%, самозвинувачення – 26%, самоінтерес – 11%, саморозуміння – 18%. Решта показників не інтерпретуються.

За вказаними шкалами студенти різних спеціальностей мають різне співвідношення показників. Наприклад, студенти спеціальності «Соціальна педагогіка. Практична психологія» мають найвищі показники за шкалами «глобальне самоствавлення», «самокерівництво»; спеціальності «Правознавство. Політологія» – самоінтерес (ІУ), «самовпевненість», «самоприйняття»; спеціальності «Релігієзнавство» – «самоповага», «аутосимпатія», «очікування позитивного ставлення від інших», «ставлення інших», «самозвинувачення», «самоінтерес (б)», «саморозуміння». Відповідно до співвідношення показників проводилася й розв'язально-корекційна робота на формуальному етапі дослідження.

Що ж стосується взаємозв'язку компонентів професійно-педагогічного саморозвитку та компонентів самоствавлення, то нами виявлений лише позитивний кореляційний зв'язок між показниками *гностичного* компонента професійно-педагогіч-

ного саморозвитку та показниками *самоприйняття* ($r=0,285$; $p=0,03$) на статистично значущому рівні ($p<0,05$). Вважаємо, що це пояснюється, зокрема, й тим, що провідним видом діяльності для студентів продовжує залишатися навчально-професійна діяльність, а тому, успішність їх пізнавальної діяльності, яка частково виражається і в навчальній успішності, впливає на їх самоприйняття на рівні пізнавально-когнітивного компонента самосвідомості. Саме за аспектами успішності продовжують їх оцінювати й у вищій школі.

Також, здійснений кореляційний аналіз між показниками реалізації потреби у саморозвитку та показниками компонентів самоствавлення виявив лише позитивні кореляційні зв'язки між показниками *реалізації потреби у саморозвитку* та показниками *самоприйняття* ($r=0,272$; $p=0,05$) на статистично достовірному рівні ($p\leq 0,05$); а також між показниками «*реалізації потреби у саморозвитку*» та показниками «*самоінтересу*» ($r=0,370$; $p=0,005$) на високому рівні статистичної значущості ($p<0,01$). Якщо юнаки мають певний інтерес до себе (*пізнавально-когнітивний компонент*), то він виявляється у певному самоствавленні (*емоційно-почуттєвий компонент*), коли самоствавлення визначається через самоприйняття певних своїх якостей, властивостей, рис, то виникає потреба у саморозвитку (*поведінково-діяльнісний компонент*), що певною мірою реалізується через *мотиваційно-вольовий компонент*. Інтегрований розвиток усіх компонентів самосвідомості сприяє становленню і розвитку духовної самосвідомості юнаків.

Виявлено кореляційний зв'язок між показниками «*реалізації потреби у саморозвитку*» та показниками «*мотиваційно-вольового компонента*» ($r=0,27$; $p=0,04$) професійно-педагогічного саморозвитку й між показниками «*реалізації потреби у саморозвитку*» та показниками «*здатності до самокерівництва*» як компоненту професійно-педагогічного саморозвитку ($r=0,29$; $p=0,03$) на рівні статистичної достовірності ($p<0,05$). Тобто, певна тенденція до динаміки таких глибоких індивідуально-особистісних змін в розвитку самосвідомості юнаків простежується, однак, вимагає значно тривалішої за часом й більш індивідуальної за формою розвивальної роботи, щоб задіяти механізми розвитку їх духовної самосвідомості.

Здійснений кореляційний аналіз між показниками «*рефлексії на саморозвиток*» та показниками «*самоствавлення*» вказує на взаємозв'язок між оцінкою можливості «*професійної самореалізації*» та «*самоінтересом*» ($r=0,297$; $p=0,03$) на статистично значущому рівні ($p<0,05$); а також між «*самооцінкою якостей*,

що сприяють саморозвитку» та «очікуваним позитивним ставленням від інших» ($r=0,391$; $p=0,003$) на високому рівні статистичної значущості ($p<0,01$).

З метою аналізу кореляційних плеяд особистісних якостей досліджуваних, що впливають на розвиток їх духовної самосвідомості, та зведення їх до найбільш значущих узагальнених показників нами було застосовано факторний аналіз, у результаті якого методом головних компонент виділилося *чотири фактори*, які пояснюють 54,94% дисперсії.

Найтісніше корелюють з першим фактором такі конструкти у структурі самосвідомості досліджуваних: «самоповага як компонент самоставлення» (0,86), «глобальне самоставлення» (0,84), «самовпевненість» (0,79), «аутосимпатія» (0,78), «саморозуміння» (0,76), «самоприйняття» (0,71); частково: «ставлення інших» (0,57), «самокерівництво» (0,54), що дає підстави, враховуючи семантику цих понять, назвати фактор за іменем одного із конструктів, який входить до нього, «*самоставлення* (включає різні аспекти чи сторони сприйняття та ставлення до себе, усвідомлення й оцінку власних якостей)». Він пояснює 19,33% дисперсії. Другий фактор (15,49% дисперсії) складають такі якості досліджуваних: «здатність до самокерівництва як компонент професійно-педагогічного саморозвитку» (0,89), «комунікативний компонент» (0,836), «гностичний компонент» (0,832), «мотиваційний компонент» (0,797), «морально-вольовий компонент» (0,79), «організаційний компонент» (0,75), «когнітивний компонент» (0,67). З огляду на те, що до цього фактору увійшли конструкти, які є компонентами професійно-педагогічного саморозвитку, то дамо йому однойменну назву «*професійно-педагогічний саморозвиток*». Третій фактор (13,72% дисперсії) «*Потреба у саморозвитку*» включає такі конструкти: «реалізація потреби у саморозвитку» (0,83), «самооцінка якостей, що сприяє саморозвитку» (0,77), «оцінка можливості професійної самореалізації» (0,76), «прагнення до саморозвитку» (0,75), «життєва філософія» (0,71); частково, «відповідальність» (0,65), «синергічність» (0,61). Четвертий фактор (6,39% дисперсії) «*Самоінтерес*» – включає «самоінтерес б» (0,82), «очікуване позитивне ставлення від інших» (0,71); частково, «самоінтерес» (0,62), «децентрація» (0,61).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз узагальнених результатів дослідження показує, що: у переважній більшості студентів відсутня усталена система саморозвитку, а частина навіть перебуває на стадії зупинки саморозвитку. Саме

ця група досліджуваних вимагає системної корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на формування потреби, мотивації та активізації вольових зусиль у напрямку саморозвитку; порівняно високі показники «можливостей професійної самореалізації» пояснюються таким новоутворенням юнацького віку як «професійне самовизначення». Самооцінка, наявності якостей, що сприяють саморозвитку, співвідноситься із «загальною спрямованістю у майбутнє» та деяким юнацьким максималізмом. Порівняно низькі показники самого «прагнення до саморозвитку» пояснюються певною інфантильністю, викликаною матеріальною й соціальною залежністю студентів; можливості та готовність до саморозвитку представлені найвищими показниками морально-вольового, комунікативного та мотиваційного компонента. Далі йдуть з однаковими кількісними показниками – когнітивний і гностичний компоненти, пов'язані з інтелектуальним розвитком респондентів, їх навчальною діяльністю та практичною педагогічно-професійною підготовкою, результати якої пов'язані зі здатністю до самокерівництва. Найнижчий кількісний показник має організаційний компонент, що вказує на порівняно низьку здатність до організації власної діяльності, зокрема навчальної. Саме на врахування таких соціально-психологічних особливостей реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствавлення в юнацькому віці має бути спрямована розвивально-корекційна робота з підвищення показників названих складових самосвідомості юнаків і дівчат з опорою на виділені фактори у структурі їх самосвідомості, зокрема у процесі їх навчально-професійного становлення.

Список використаних джерел

1. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов: учебник / О. Ю. Ермолаев; [2-е изд. испр.]. – М.: Московский психолого-социальный институт, Флинта, 2003. – 336 с.
2. Знаков В. В. Самопознание и самопонимание как проблемы психологии человеческого бытия / В.В. Знаков // Психология субъекта профессиональной деятельности. – Москва-Ярославль: ДИА-пресс, 2001. – С. 88-104.
3. Камінська О. В. Особливості змін у структурі самосвідомості в юнацькому віці / О. В. Камінська // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. VII. Вип. 4. / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2005. – 324 с. – С.122-132.
4. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с. – С. 332-333.

5. Лурье С. В. Историческая этнология: учеб. пособие для вузов / С. В. Лур'є. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – С. 430.
6. Макарова Л. Л. Особливості розвитку самосвідомості студентської молоді / Л. Л. Макарова // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2005. – Т. VII. – Вип. 4. – 324 с. – С.190-202.
7. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: Методологія, методи, програми, процедури: навч. посібник для вищої школи / С. Д. Максименко. – К.: Наукова думка, 1999. – 216 с.
8. Мерлин В. С. Психология индивидуальности: учебник для высших учебных заведений / В. С. Мерлин. – М., Воронеж: МОДЭК, 1996. – 448 с.
9. Миславский Ю. А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Ю. А. Миславский. – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
10. Обухов А. С. Построение программ психологического исследования личности в контексте русской современной культуры/ А. С. Обухов // Развитие личности. – 2002. – № 1. – С. 216.
11. Общая психодиагностика: Основы психодиагностики, немедической психотерапии и психологического консультирования / [под ред. А. А. Бодалёва, В. В. Столина]. – М. : Изд. МГУ, 1987. – 304 с. – С. 245-254.
12. Пантилеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С. Р. Пантилеев. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 108 с.
13. Психологическая диагностика: учебное пособие / [под ред. К. М. Гуревича и Е. М. Борисовой]. – М.: Изд-во УРАО, 1997. – 304 с.
14. Ядов В. А. Социальная психология: Методология, программы, методы / В. А. Ядов. – Самара: Изд-во Сплинта, 1995. – С. 228.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Ermolaev O. Ju. Matematicheskaja statistika dlja psihologov: uchebnik / O. Ju. Ermolaev; [2-e izd. ispr.]. – М.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, Flinta, 2003. – 336 s.
2. Znakov V. V. Samopoznanie i samoponimanie kak problemy psihologii chelovecheskogo bytija / V. V. Znakov // Psi-hologija sub#ekta professional'noj dejatel'nosti. – Moskva-Jaroslavl': DIA-press, 2001. – S. 88-104.
3. Kamins'ka O. V. Osoblivosti zmin u strukturi samosvidomosti v junac'komu vici / O. V. Kamins'ka // Zbirnik naukovih prac'

- Institutu psihologii im. G. S. Kostjuka APN Ukraïni. T. VII. Vip. 4. / Za red. S. D. Maksimenka. – K., 2005. – 324 s. – S.122-132.
4. Kon I. S. V poiskah sebja. Lichnost' i ee samosoznanie / I.S. Kon. – M.: Politizdat, 1984. – 335 s. – S. 332-333.
  5. Lur'e S. V. Istoricheskaja jetnologija: ucheb. posobie dlja vuzov / S. V. Lur'e. – M.: Aspekt-Press, 1997. – S. 430.
  6. Makarova L. L. Osoblivosti rozvitku samosvidomosti students'koï molodi / L. L. Makarova // Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka APN Ukraïni / Za red. S. D. Maksimenka. – K., 2005. – T. VII. – Vip. 4. – 324 s. – S.190-202.
  7. Maksimenko S. D. Psihologija v social'nij ta pedagogichnij praktici: Metodologija, metodi, programi, proceduri: navch. posibnik dlja vishhoï shkoli / S. D. Maksimenko. – K.: Naukova dumka, 1999. – 216 s.
  8. Merlin V. S. Psihologija individual'nosti: uchebnyh zavedenij / V. S. Merlin. – M., Voronezh : MODJeK, 1996. – 448 s.
  9. Mislavskij Ju. A. Samoreguljacija i aktivnost' lichnosti v junosheskom vozraste / Ju. A. Mislavskij. – M.: Pedagogika, 1991. – 152s.
  10. Obuhov A. S. Postroenie programm psihologicheskogo issledovanija lichnosti v kontekste russkoj sovremennoj kul'tury/ A. S. Obuhov // Razvitie lichnosti. – 2002. – № 1. – S. 216.
  11. Obshhaja psihodiagnostika: Osnovy psihodiagnostiki, nemedicinskoj psihoterapii i psihologicheskogo konsul'tirovanija / [pod red. A. A. Bodaleva, V. V. Stolina]. – M. : Izd. MGU, 1987. – 304 s. – S. 245-254.
  12. Pantileev S. R. Samootnoshenie kak jemocional'no-ocenochnaja sistema / S. R. Pantileev. – M.: Izd-vo MGU, 1991. – 108 s.
  13. Psihologicheskaja diagnostika: uchebnoe posobie / [pod red. K. M. Gurevicha i E. M. Borisovoj]. – M.: Izd-vo URAO, 1997. – 304 s.
  14. Jadov V. A. Social'naja psihologija: Metodologija, programmy, metody / V. A. Jadov. – Samara: Izd-vo Splinta, 1995. – S. 228.

S.O. Stavytska. Social and psychological characteristics of need's realization in self-development, self-appraisal of life goals and self-attitude as components of self-consciousness development in adolescence. Features and levels of self-consciousness development at youthful age are determined by internal characteristics of the personality, in particular such as the need for self-development, awareness focus on self-development, self-assessment qualities that promote self-development, and readiness for self-development. A correlation analysis carried out between indicators of «reflection on self-development» and indicators of self-attitude points to interrelation between

the assessment of the possibilities for professional fulfillment and self-interest, as well as between self-assessment qualities, that contribute to self-development and expected positive attitude from others. Such relationships with indices indicate that the professional realization and self-interest though are the components of reflection on self-development and self-attitude, but they are not the only, and often not the main for youth.

In order to analyze the correlation between the assessment of personal qualities of subjects that affect the development of self-consciousness, and bringing them to the most important summary indicators, we have used a factor analysis, which resulted in the method of principal components distinguishing four factors which explain 54.94% dispersions «self-treatment» (19.33% variance), «professional and pedagogical self-development» (15.49% dispersions), «the need for self-development» (13.72% variance), «self-interest» (6.39 % dispersions). The developing and correctional work on the increasing of components' indicators of self-consciousness of young girls and boys with support on isolated factors should be directed taking into consideration such social and psychological characteristics of the need's realization for self-development, self-appraisal of life goals of self-attitude at youthful age.

Key words: the need for self-development, self-assessment of life goals, self-attitude, youthful age.

Отримано: 11.01.2014 р.

УДК 159.922

О.Б. Столяренко

Поняття міжособистісних взаємин у контексті проблем розвитку особистості дитини

О.Б.Столяренко. Поняття міжособистісних взаємин у контексті проблем розвитку особистості дитини. У статті проаналізовано результати теоретичних та експериментальних досліджень поняття міжособистісних взаємин. Показано, що в рамках кожного напрямку досліджень акцент робиться на тих чи інших аспектах міжособистісних взаємин, які є суттєвими для вирішення конкретних наукових або прикладних завдань («спілкування», «ставлення», «взаємини», «взаємодія», «соціальна перцепція»). Встановлено, що розвиток особистості дитини надзвичайно чутливий до характеру взаємин з іншими людьми. Взаємини з іншими дітьми та з дорослими можуть як сприяти реалізації потен-